1. Канонічна частина

(1). Шлях великого вчення полягає у проясненні ясної благодаті, спорідненні з народом, утвердженні у досконалому добрі.

(2). За знанням (того, як) утвердитися (в досконалому добрі), йде (духовне) укріплення,

за укріпленням іде здатність до спокою,

за спокоєм іде здатність до упокорення,

за упокоренням іде здатність до міркувань,

за міркуваннями іде здатність утверджуватися (в досконалому добрі).

(3). Речі мають коріння й верхівку. Справи мають кінець і початок. Якщо знаєш, що раніше а що пізніше, то наближаєшся до Шляху.

(4). У давнину ті, що бажали прояснити ясну благодать у Піднебесній, спершу впорядковували свою державу;

ті, що бажали впорядкувати свою державу, спершу доводили до ладу свою сім'ю;

ті, що бажали довести до ладу свою сім'ю, спершу вдосконалювали свою особу;

ті, що бажали вдосконалити свою особу, спершу виправляли своє серце;

ті, що бажали виправити своє серце, спершу робили відвертими свої помисли;

ті, що бажали зробити відвертими свої помисли, спершу доводили до завершення своє знання.

Доведення знання до завершення полягає у вивірянні речей.

(5). За вивіреністю речей іде довершеність знання;

за довершеністю знання йде відвертість помислів;

за відвертістю помислів іде виправленість серця;

за виправленістю серця йде вдосконаленість особи;

за вдосконаленістю особи йде влагодженість сім'ї;

за влагодженістю сім'ї йде впорядкованість держави;

за впорядкованістю держави йде врівноваженість Піднебесної.

(6). Для всіх і кожного — від сина Неба й до простолюдина — вдосконалення своєї особи є корінням.

(7). Неможливо, щоб за неладу у корінні верхівка була в порядку. Не бувало, щоб за виснаження квітучого проквітало виснажуване.

2. Коментуюча частина

[1.1.] В "Указі Кан-шу" сказано: володар Вен "міг проясняти благодать".

[1.2.] У "Тай-цзя" сказано: попередні володарі "були уважні до ясних призначень праведного неба".

[1.3.] У "Постановах владики" сказано: Яо "міг висвітлювати піднесену благодать".

[1.4.] Усе це мовлено про прояснення благодаті самим собою.

[2.1.] У написові на посудині для омовінь Чен Тана сказано: "Якщо оновишся одного разу, оновлюйся кожного дня, і так з дня в день".

[2.2.] В "Указі Кан-шу" сказано: "Здійснюй оновлення народу".

[2.3.] У "Каноні віршів" сказано: "Хоча Чжоу — стара держава, її призначення оновилося".

[2.4.] Тому шляхетний чоловік скрізь застосовує свої здібності до краю.

[3.1.] "Канон віршів" каже: "Державний домен площею тисячу лі — ось де спиняється народ".

[3.2.] "Канон віршів" каже: "Шебетуха, жовта пташина спиняється у глухих місцях". Мудрець Конфуцій казав: "Щодо зупинки, невже можливо, щоб у знанні, де їй зупинитись, людина поступалася птасі?"

[3.3.] "Канон віршів" каже: "Глибоким був володар Вень. О, як, неперервно промінячись благодаттю, він міг шанобливо спинитися". Як правитель він спинявся на гуманності, як підданий спинявся на шанобливості, як син зупинявся на відданості батькам, як батько спинявся на чадолюб'ї, у спілкуванні зі співвітчизниками спинявся на благонадійності.

[3.4.] "Канон віршів" каже: "Глянь на протоки річки Ці. Зелений бамбук у них пишно зростає. Є витончений шляхетний чоловік. Наче різьблений, наче шліфований, наче огранений, наче полірований. Суворий і неприступний, величний і славний. Є витончений шляхетний чоловік. Він ніколи не може бути забутий". "Наче різьблений, наче шліфований" означає простування шляхом учення. "Наче огранений, наче полірований" означає самовдосконалення. "Суворий і неприступний" означає обережну обачливість. "Величний і славний" означає поважний вигляд. "Є витончений шляхетний чоловік. Він ніколи не може бути забутий" означає простування шляхом цілковитої благодаті й досконалого добра, що не може бути забуте народом.

[3.5.] "Канон віршів" каже: "О! попередні правителі незабутні". Шляхетний чоловік шанує шановане ними і споріднюється зі спорідненим їм. Маленька людина радіє з їх радощів і користується їхньою користю. Тому й після відходу зі світу вони незабутні.

[4.1.] Мудрець Конфуцій казав: "У слуханні тяжб я подібний до інших людей. Але необхідно, щоб тяжб не було". При такому підході сутяжникові не вдасться вичерпати своїх свідчень і волею народу оволодіє велике благоговіння. Це називається знанням кореня.

[5.1.] Це називається знанням кореня.

[5.2.] Це називається досконалістю знання.

[6.1.] Те, що називається "зробити щирими свої помисли", означає недопущення самообману. Наче ненависть до гидкого смороду, наче любов до чарівної краси. Це називається самозадовільнянням. Тому шляхетному чоловікові слід бути пильним наодинці з собою.

[6.2.] Маленька людина, перебуваючи у неробстві й чинячи лихе, доходить до чого завгодно. Побачивши шляхетного чоловіка, вона, знічена, приховує свою недоброту і видається доброю. Коли інші люди

дивляться на неї, вона наче сама бачить своє нутро. Так що за хосен з подібної показухи? Про це мовлено: щирості всередині відповідає тілесна форма ззовні. Тому шляхетному чоловікові слід бути пильним наодинці з собою.

[6.3.] Мудрець Цзен казав: "Коли на тебе дивиться десять очей і вказує десять рук — це викликає трепет!"

[6.4.] Багатство прикрашає дім, благодать прикрашає людину. Коли серце широке, тіло — кріпке. Тому шляхетному чоловікові слід зробити щирими свої помисли.

[7.1.] Мовлено: вдосконалення своєї особи полягає у виправленні свого серця. Це означає: якщо особа розсерджена й розгнівана, для неї недосяжне виправлення. Якщо настрашена і залякана, для неї недосяжне виправлення. Якщо зваблена й рада, для неї недосяжне виправлення. Якщо засмученай опечалена, для неї недосяжне виправлення.

[7.2.] Без участі серця дивишся — і не бачиш, слухаєш — і не чуєш, їси — і не чуєш смаку.

[7.3.]Про це мовлено: вдосконалення своєї особи полягає у виправленні свого серця.

[8.1.] Мовлено: доведення до ладу своєї сім'ї полягає у вдосконаленні своєї особи. Це означає: людина у покревенстві й любові односторонньо пристрасна, у зневазі й ненависті односторонньо пристрасна, у благоговінні й повазі односторонньо пристрасна, у смуткові і жалю Односторонньо пристрасна, у зверхності й лінощах односторонньо пристрасна. Тому мало у Піднебесній таких, хто, люблячи, визнає погане в улюбленому, і ненавидячи, визнає гарне в ненависному.

[8.2.] Тому у приказці сказано: "Серед людей немає таких, що визнавали б вади своїх дітей і щедрість своїх сходів".

[8.3.] Про це мовлено: якщо власна особа не вдосконалена, неможливо довести до ладу свою сім'ю.

[9.1.] Мовлено: перш ніж впорядкувати державу, слід довести до ладу власну сім'ю. Це означає: не існує таких, хто, не вміючи навчити власну сім'ю, був би здатен навчити інших людей. Тому шляхетний чоловік, не покидаючи своєї сім'ї, здійснює навчання в державі. Відданість батькам — це те, чим служать правителю. Братська любов — це те, чим служать старшим. Чадолюб'я — це те, чим керують масами.

[9.2.] В "Указі Кан-шу" сказано: "Наче оберігаєш немовля". Якщо серце щиро прагне до чогось, то, навіть не досягаючи мети, не відходить від неї далеко. Ще не бувало, щоб спершу вчилися плекати дітей, а тоді виходили заміж.

[9.3.] Одна сім'я гуманна — і в цілій державі процвітає гуманність. Одна сім'я поступлива — і в цілій державі процвітає поступливість. Одна людина пожадлива і злочинна — і в цілій державі коїться розбрат. Така тут внутрішня пружина. Про це мовлено: одне слово псує справу, одна людина зміцнює країну.

[9.4.] Яо і Шунь керували Піднебесною за допомогою гуманності, і народ скорявся цьому. Цзе і Чжоу-сінь керували Піднебесною за допомогою жорстокості, і народ скорявся цьому. Але їх накази суперечили тому, що вони любили, і народ не скорився їм. Ось чому шляхетний чоловік вимагає від інших лише того, чим володіє сам, і засуджує в інших лиш те, чого сам позбавлений. Ще не бувало, щоб той, хто не має в собі цієї взаємності, був здатен передати її іншим людям.

[9.5.] Тому впорядкування держави полягає у доведенні до ладу своєї сім'ї.

[9.6.] "Канон віршів" каже: "Персикове дерево молоде й прекрасне. Його листя пишне й густе. Це дівчина входить до чоловіка в дім. Бути їй у згоді з його домашніми у своїй новій родині". Спершу треба бути у злагоді з домашніми, а тоді вже навчати людей у державі.

[9.7.] "Канон віршів" каже: "У злагоді зі старшими братами, у злагоді з молодшими братами". Спершу треба бути у злагоді зі старшими й молодшими братами, а тоді вже навчати людей у державі.

[9.8.] "Канон віршів" каже: "Вид його бездоганний. Понаправляв він держави всіх чотирьох країн світу". З гідного бути прикладом батька й сина, старшого і молодшого брата народ бере приклад.

[9.9.] Про це мовлено: впорядкування держави полягає у доведенні до ладу своєї сім'ї.

[10.1.] Мовлено: врівноваження Піднебесної полягає в упорядкуванні своєї держави. Це означає: коли верхи належно ставляться до старих, у народі процвітає відданість батькам. Коли верхи належно ставляться до старших, у народі процвітає братська любов. Коли верхи жаліють сиріт, народ не відвертається від них. Тому у шляхетного чоловіка є точно виміряний Шлях.

[10.2.] Те, що ненависне верхам, не можна використовувати у керівництві низами; те, що ненависне низам, не можна використовувати у слугуванні верхам; те, іцо ненависно в попередньому, не можна використовувати у здійсненні подальшого; то, що ненависне у подальшому, не можна використовувати у слідуванні попередньому; те, що ненависне в правому, не можна використовувати в обходженні з лівим; те, що ненависне в лівому, не можна використовувати в обходженні з правим, — усе це називається точно виміряним Шляхом.

[10.3.] "Канон віршів" каже: "Q, шляхетний чоловік, що несе радість, — батько й мати народу". Любити те, що любить народ, ненавидіти те, що він ненавидить, — це називається бути батьком і матір'ю народу.

[10.4.] "Канон віршів" каже: "Неприступні ті Південні гори. Круті їхні скелясті схили. Достославний наставник Інь — весь народ поглядає на тебе". Володареві держави не можна не бути пильним. Якщо він відступиться вбік, Піднебесна скарає його!

[10.5.] "Канон віршів" каже: "Династія Інь, ще не втративши своїх підданих, була здатна відповідати Верховному владиці. Слід вбачати застереження в долі Інь. Не легке величне призначення". Сказане означає, що, коли здобудеш підтримку мас, здобудеш державу, а коли втратиш підтримку мас, втратиш і державу.

[10.6.] Тому шляхетний чоловік передусім пильно ставиться до своєї благодаті. Володіючи благодаттю, володієш людьми. Володіючи людьми, володієш грунтом. Володіючи грунтом, володієш багатством. Володіючи багатством, володієш його застосуванням.

[10.7.] Благодать — корінь, багатство — верхівка.

[10.8.] Якщо корінь вважається другорядним, а верхівка — першорядною, то, змагаючись із народом, верхи чинять загарбання.

[10.9.] Тому, коли багатства скупчуються у правителя, народ розходиться від нього, а коли багатства розходяться серед народу, він скупчується довкола правителя.

[10.10.] Тому негідно випущене слово так само негідно повертається, а негідно набуті цінності так само негідно розходяться.

[10.11.] В "Указі Кан-шу" сказано: "Призначеність не лишається сталою". Це означає, що коли будеш добрий, здобудеш її, а будеш недобрий — втратиш.

[10.12.] У "Чуських писаннях" сказано: "У державі Чу нема такого, що вважалося б скарбом, — лише добро там вважають скарбом".

[10.13.] Дядько Фан казав: "У людини, позбавленої вітчизни, нема такого, що вважалося б скарбом, — гуманність і спорідненість вона вважає скарбом".

[10.14.] У "Циньській клятві" сказано: "Якщо певний підданий буде прямий і чесний, хоч і не наділений іншими талантами, але сердечне відкритий до них і мовби сам сповнений ними, прихильний до талантів інших людей, як до власних, щиро залюблений у людську даровитість та досконало-мудрість і здатний переповнитися цим не лише на словах, а й насправді, то він зуміє оберігати моїх дітей, онуків і простий народ. О, скільки тут користі! Якщо ж він відчуватиме ревнощі й заздрощі до талантів інших людей і через це ненавидітиме їх, протидіятиме даровитостті й досконаломудрості в людях, аби не дати їм ходу, нездатен переповнитися цим насправді, то він не зуміє оберегти моїх дітей, онуків і простий народ. Як же це не назвати небезпекою!"

[10.15.] Лише гуманна людина може прогнати й вислати такого підданого, відправити його до варварів чотирьох країн світу і не дозволити перебувати разом з собою у Серединних державах. Про це мовиться, що лише гуманна людина здатна любити й ненавидіти людей,

[10.16.] Бачити поважне, але не бути здатним висунути його чи висунути, але не бути здатним надати йому першість — це рокованість. Бачити лихе, але не бути здатним усунути його чи усунути, але не бути здатним видалити — це проступок.

[10.17.] Любити ненависне людям і ненавидіти любе їм — це називається перетрушуванням людської природи. Подібну особу неодмінно спіткає біда.

[10.18.] Таким чином у шляхетного чоловіка є великий Шлях. Треба бути вірним і благонадійним, щоб здобути його, й пихатим і зарозумілим, щоб втратити.

[10.19.] Породження багатств теж має великий Шлях. Якщо тих, що породжують багатства, багато, а тих, що споживають їх, мало, якщо виробляються вони швидко, а застосовуються поволі, то багатств завжди вдосталь.

[10.20.] Гуманний за рахунок багатств розвиває свою особу, негуманний за рахунок своєї особи розвиває багатства.

[10.21.] Ще не бувало, щоб при любові верхів до гуманності низи не любили належної справедливості. Ще не бувало, щоб при любові до належної справедливості їх справи не завершувались. І при цьому ще не бувало, щоб багатства у сховищах і коморах не були їхніми.

[10.22.] Мудрець Сянь-старший казав: "Ті, що утримують коней і колісниці, не займаються курми й поросятами. Сім'ї, що здійснюють обряд розколювання льоду, не тримають корів та овець. Сім'ї, що виставляють сотню бойових колісниць, не тримають підданих-митарів. Аніж мати підданих-митарів, краще мати підданих-грабіжників". Про те сказано, що для держави корисна не користь, а належна справедливість.

[10.23.] Главі держави чи сім'ї, що прагне до багатства та його застосування, слід спиратися на маленьких людей, бо вони вправні в цьому. Але коли вплив маленьких людей поширюється на державу або сім'ю, лиха й знегоди настають разом. І хоч є носії добра, нічого вже не

вдієш. Про це сказано, що для держави корисна не користь, а належна справедливість.

(переклад Артем Кобзєв, Григорій Хорошилов, Микола Рябчук)